

מסתבר, שהסיפור שלנו מהווה המשך לאותם סיפורים. בגלגל - מקום ישיבתו של אלישע כאשר לא נדד בערי ישראל² - התקיימה "ישיבה" של בני הנביאים, כמעט במובן המקובל בימינו. ישיבתם של בני הנביאים לפני אלישע קשורה במקום מסוים, היינו במבנה שבו ישבו לפני הנביא, כעין בית המדרש בישיבה של ימינו. נראה שתלמידיו של אלישע נתרבו, שהרי כבר בפרק ד' היה מספרם מאה - כפליים ממספרם ביריחו (ב', ז), ובסיפורנו מתברר כי בית מדרשם כבר לא הכיל אותם. כך אכן הבינו חז"ל בתלמוד הירושלמי, סנהדרין פ"י ה"ב (כט ע"ב):

לא אסחין אוכלוסייא דתלמידייא דהוּו תמן.

ובעברית (על פי 'קרובן העדה'):

לא נשא (- המקום) את המון התלמידים שהיו שם.

הרחבת מקום ישיבתם במקום שבו הם מצויים, נראה שהייתה יקרה, וידם לא השיגה זאת. אפשר שגם יוקר המחיה בעיר זו שבלב הממלכה (ראה הערה 1) הקשה עליהם את ישיבתם לפני אלישע, ואף דבר זה כלול באמירתם כי המקום "צַר מְמֹנָה". כך אכן הבין מלבי"ם את דבריהם:

ואמרו אליו שהמקום צר מהם, כי ישב (- אלישע) בשומרון³ וישיבת כרכים קשה⁴, ושאין משיגים שם מעון וצרכים.

ובכן, מה מציעים בני הנביאים כדי לפתור את מצוקתם? הצעה זו באה בהמשך דבריהם, בפסוק ב, והוא דיבורם העיקרי והגדול (חמש עשרה מילים):

גִּלְכָה נָא עַד הַיָּרְדֵן וְנִקְחָה מִשָּׁם אִישׁ קוֹרָה אֶחָת
וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם מְקוֹם לְשֵׁבֶת שָׁם.

על שפת הירדן, מחוץ למקום יישוב, יוכלו בני הנביאים לרווח את מקום ישיבתם: המקום רחב ופנוי לכול, וחומרי הגלם לבנייה מצויים שם חינם אין כסף. אם כן, מציעים בני הנביאים, שהם עצמם יבנו, במאמץ משותף, מקום חדש ומרווח לישיבתם, ואפשר שגם הוצאות המחיה יקטנו שם.

2. ראה בפרקי אליהו, במקום שצוין בהערה הקודמת.

3. נראה שמלבי"ם כתב כן בהשפעת הסיפור הקודם, שבו אמרה הנערה הקטנה מארץ ישראל לאשת נעמן "אֶחָלִי אֲדַנִּי לְפָנֵי הַנְּבִיא אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן" (ה', ג). אף אם מקום ישיבתו של אלישע היה בעיר שומרון באותה עת (מה שאינו מתחייב מדברי הנערה), אפשר שבסיפורנו מקומו בכל זאת בגלגל. שאלה זו אינה מעלה ואינה מורידה ביחס לסיפורנו ודי לנו בכך שאלישע ותלמידיו מצויים בעיר הנמצאת בלב הר אפרים.

4. מקור המאמר "ישיבת כרכים קשה" בכתובות קי ע"ב ושם מובאת לכך ראייה מן הפסוק בנחמיה י"א, ב.

האם התכוונו בני הנביאים לכלול את אלישע עמם? האם כלולה בדבריהם בקשה שאלישע ירד עמם הירדנה? לדעת בעל 'כלי יקר', ר' שמואל לניאדו,⁵ אין בכך כל ספק:

מאמר "נְלָכָה" כולל את אלישע עמהם, כי הוא העיקר, כי כוונתם ללמוד שם סמוך לירדן, כמה שאמרו "וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם מְקוֹם לְשַׁבַּת שָׁם".

ואכן, נראה כי צודקים דבריו. זאת נוכל ללמוד מהשוואת דבריהם בהצגת הבעיה להצעת הפתרון:

הבעיה: **הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים שָׁם לְפָנֶיךָ צָר מְּמֹנָו.**

הפתרון: **וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם מְקוֹם לְשַׁבַּת שָׁם.**

ברור אפוא, שהם חפצים להעתיק את מקום 'הישיבה' שלפני אלישע רבם מן העיר הצפופה אל שפת הירדן. והרי הצפיפות במקום הנוכחי נובעת מהאספות תלמידים רבים לפני אלישע. איך ייתכן להציע פתרון, שיפתור את בעיית הצפיפות, אך יפרידם מעם רבם?

אולם אם כך הדבר, לא מובנת בקשתו של "האחד" מבני הנביאים את אלישע "הואֵל נָא וְלֶךְ אֶת עַבְדֶּיךָ". הרי כבר בדבריהם הקודמים של בני הנביאים הייתה כלולה בקשה זו!

כדי לענות על כך עלינו להאזין היטב לתגובתו של אלישע לדברי בני הנביאים:

וַיֹּאמֶר: לָכוּ.

אין צורך באוזניים רגישות במיוחד כדי לקלוט, כי משמעה האמיתי של תשובה זו הוא **סירוב** להצטרף לבני הנביאים, כאומר: 'לכו לכם כרצונכם אך אנוכי לא ארד עמכם'. מכאן ההסבר לחוסר הפרופורציה בין אריכות דבריהם של בני הנביאים, לבין תגובתו הנחרצת של אלישע - תשובה בת מילה אחת - "לכו". מילה קצרה זו מביעה מורת רוח וחוסר הענות.

כאן עלינו לשאול: במה חטאו בני הנביאים שאלישע מקפיד עליהם? הרי הללו פרשו את נימוקיהם כראוי, וביקשו מה שביקשו בדרך ארץ רבה! הנה דברי בעל ה'כלי יקר':

ואולי הקפיד אלישע, לפי שלא שאלו לו עצה האם נלכה שם... כי שינוי מקום היה ראוי לשאול את פיו, ולא היה להם לומר "נְלָכָה נָא עַד הַיַּרְדֵּן", בפשיטות. ולזה השיב "לכו" - אתם, דרך כעס.

5. רבה של חֶלֶב שבסוריה ותלמידו של ר' יוסף קארו. פירושו לנביאים ראשונים 'כלי יקר' נדפס לראשונה בוונציא שס"ג, ולאחרונה יצא לאור מחדש על ידי הרב עזרא בצרי בהוצאת מכון הכתב בתשעה כרכים (תשמ"ה-תשנ"ד).

יש קושי בדבריו: הרי בני הנביאים באו ליטול רשות מאלישע ("גִּלְכָּה נָא") ואינם אומרים דבריהם 'בפשיטות'. הם אינם אומרים שהחליטו ללכת, אלא הם מבקשים ללכת בעתיד. מדוע לא ייתן להם אלישע את אישורו בשמחה ויתלווה אליהם? נעלה אפוא השערה אחרת בדבר סיבת כעסו של אלישע, סיבה הקשורה בעצם תכניתם של בני הנביאים, ולא בדרך הצגתה לפניו. הישיבה על שפת הירדן, כפי הידוע לנו מתקופה מאוחרת יותר - מימי בית שני - הייתה ביטוי לפרישה מן היישוב. יחידים וקבוצות שחפצו בחיי טהרה ופרישות, היו עוזבים את מרכז היישוב הישראלי שעל גב ההר ובשפלה, ויורדים לחיות על שפת הירדן. במימי הירדן היו טובלים, ושם היו חיים חיי קדושה כשהם מנותקים מהמולת החברה ומקלוקליה. ובאמת, אף בני הנביאים, היושבים לפני אלישע במרכז הממלכה, בהר אפרים, מבקשים להימלט משיבת כרכים הקשה אל שפת הירדן. אמנם אין סיבתם אותה הסיבה של עריקי החברה מימי הבית השני, אלא היא טכנית-כלכלית, "המקום... צר מְמֹנֵר", אולם המשמעות בפועל של בקשתם היא אותה משמעות.

כבר בפרקי אליהו ובפרקי אלישע עצמם יכולים אנו למצוא את הירדן כמקום של קדושה ופרישה. הרי קדושת הירדן באה לידי ביטוי מופתי בסיפור הקודם: ההליכה מבית הנביא אל הירדן והטבילה במימיו על פי הוראתו של אלישע הן שריפאו את נעמן מצרעתו. ואף מסע הפְּרָדָה של אליהו מעל ישראל החל בגלגל (שהיא היא המקום שבו יושבים בני הנביאים לפני אלישע⁶), והסתיים באזור הירדן. בכך הומחשה היטב פרישתו של אליהו מחייהם הלאומיים של ישראל ומארצם, בסמוך לעלייתו בסערה השמים. ר"י אברבנאל ביאר בעזרת עובדה אחרונה זו את רצונם של בני הנביאים ללכת דווקא אל שפת הירדן כדי לקבוע שם את המקום החדש של ישיבתם:

בחרו שיהיה זה אצל שפת הירדן, אולי בעבור שנלקח אליהו שמה ראוי שיימצא באותו מקום יותר שפע וקדושה רבה.

אולם אלישע אינו הנביא שיוביל תנועה רוחנית של פליטי חברה ומתבודדים קדושים לחיות על שפת הירדן! אחר שאלישע ראה את אליהו עולה בסערה השמים על שפת הירדן המזרחי הוא שב על עקבותיו, אותם עקבות שבהם הלך קודם לכן עם רבו. הוא חצה את הירדן בכיוון מערב, ומשם הלך ליריחו. מיריחו עלה לבית אל, ולאחר גלגולים רבים שב לגלגל (ד', לח). דרכו זו של אלישע, שהיא הפוכה לדרך הסתלקותו של אליהו רבו, מה היא מסמלת? היא מבטאת את כניסתו של אלישע לתפקיד נביא הדור כירשו של אליהו, אך בסגנון פעולה הפוך משל רבו! אלישע יהא מעורב בחיים הישראליים הפרטיים והלאומיים, ויפעל בלבה של ממלכת ישראל.⁷

6. ראה הערות 1 ו-3.

7. עמדנו על כך בפרקי אליהו בסדרת העיונים 'סערה' בכמה מקומות, וכן במקומות רבים בפרקי אלישע.

כשמואל בדורו, נע גם אלישע בין ערי ישראל השונות המצויות בלב היישוב ובטווח לא רחוק משומרון הבירה, ותשובתו הגלגלה כי שם ביתו (ראה הערה 2), ושם מקומם של תלמידיו בני הנביאים היושבים לפניו (הללו כמובן אינם יכולים לנוע כמותו מעיר לעיר, אך גם הם יושבים בעיר המצויה בלב הממלכה).

בקשת בני הנביאים ללכת עד הירדן ולהשתקע שם, על אף היותה מנומקת היטב בנימוק שאין בו דופי, מהווה מבחינתו של אלישע שיבה לאחור, חזרה אל סגנון פעילותו של אליהו רבו. מעשה זה מהווה פרישה סמלית, אך גם ממשית, ממרכז החיים הישראליים, מלב ההתרחשות הלאומית, ועל כן עוררה את הסתייגותו של אלישע. "לְכֹה" - אמר לתלמידיו, אולם אני לא ארד עמכם.

עתה נפתח דו-שיח שני, בין "האחד" לבין אלישע, ועתה מתרצה אלישע לבקשה. במה שונה דו-שיח זה מקודמו? הנה תשובת בעל 'כלי יקר':

"ויאמר האחד" - הגדול והמיוחד שבהם.

"הואל נא" והתרצה "ללכת את עבדיך" - כי עבדיך אנחנו, וכמתחטאים לפניך אמרנו "נלכה נא" וכו', אבל הכול ברצונך וחפצך. וזהו שאמר "הואל נא" - לשון בקשה.

לדברי פרשן זה פייס 'האחד' את אלישע באותה נקודה שבה פגעו בו חבריו, כפי שפירש ה'כלי יקר' עצמו את דבריהם הקודמים. ועל כן מובנת עתה תשובת אלישע:

"ויאמר: אני אלך" - קיבל הריצוי מיד - נח להתרצות.

אלישע מקדים את כינוי הגוף "אני" לפועל הכולל בהטייתו ממילא את כינוי הגוף - "אֵלְךָ". וכוונת אלישע: 'בניגוד ל"לְכֹה" הקודם, הפעם אף אני אלך עמכם'.

אולם בדרך שבה הלכנו אנו בפירוש הסתייגותו הקודמת של אלישע יש עתה קושי: כיצד השיג "האחד" הזה את מה שלא השיגו חבריו? והרי החיסרון בתכניתם של בני הנביאים, כפי שהצענו בפירושונו, במקומו עומד!

נראה אפוא, ש"האחד" ניסה לרצות את אלישע בל יכעס עליהם, אלא יסכים לבוא עמם לירדן, על אף הסתייגותו ממעשיהם, ואלישע אכן נענה לאותו אחד. אפשר גם, שכוונת "האחד" בבקשתו, אינה אלא לליווי בני הנביאים למקומם החדש.⁸

אלישע אמנם קיבל את הריצוי, משום שהיה נוח להתרצות, וחס מלהשיב פני תלמידיו ריקם, אולם מבחינה עקרונית עדיין אינו שלם עם מעשיהם, וודאי שאינו רואה עצמו משתקע עמם לאורך זמן על שפת הירדן, הרחק ממחוזות פעולתו. הליכתו עמם בסוף המחצית הראשונה של סיפורנו היא אפוא זמנית בלבד - ליווי בתחילת דרכם החדשה. לפרשנות זו ישנה חשיבות רבה להבנת המשך ההתרחשות במחצית השנייה של סיפורנו.

* * *

8. וכן נראה מדברי רלב"ג: "אמר (- האחד) זה, כדי שיהיה להם לעזר במתחדש להם שם", ומדברי ר"י אברבנאל: "והלך עמהם להגן בעדם אם יקראם אסון".

כמו שאר הסיפורים על אלישע ובני הנביאים, שבהם מעוצבת מתיחות כזו או אחרת בין אלישע לבין תלמידיו (או לבין אחד מהם),⁹ כך אף סיפורנו אינו סיפור נטול מתיחות. המתח הפעם נסב סביב השאלה האם "ללכת" אל הירדן כדי "לשבת" שם, או להמשיך "לשבת" במקום הנוכחי, והאם אלישע יאות "ללכת" עם תלמידיו אם לאו. התהליך הדרמטי המעוצב במחצית הראשונה של סיפורנו, כפי שתיארנו בעיון זה, נרקם מסביב ל'צמד הפכים מנחה' המורכב ממילים הנגזרות מן השורשים יש"ב והל"ך. שני השורשים יחדיו מופיעים בסך הכול שבע פעמים במחצית הראשונה (בשלושה פסוקים וחצי!), כדין 'צמד ההפכים המנחה' במקרא¹⁰ (במחצית השנייה של סיפורנו שורשים אלו אינם מופיעים כלל):

1.	א	הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָנַחְנוּ יֹשְׁבֵי שָׁם לְפָנֶיךָ צַר מִמֶּנּוּ.
2.	ב	גַּלְכָּה נָא עַד הַיַּרְדֵּן...
3.		וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם מְקוֹם לְשֶׁבֶת שָׁם
4.		וַיֹּאמֶר: לָכוּ.
5.	ג	... הוֹאֵל נָא וְלֵךְ אֶת עַבְדֶּיךָ
6.		וַיֹּאמֶר: אֲנִי אֵלֶךְ.
7.	ד	וַיֵּלֶךְ אִתָּם

בהופעה 1 מציבים בני הנביאים את בעייתם: מקום 'ישיבתם' הנוכחי צר מהם; בהופעה 2 הם מציעים את הפתרון: 'ללכת' עד הירדן ולעשות שם מקום 'ישיבה' חדש (הופעה 3); אלישע מגיב בכעס מסותר באמרו: 'לכו' - אך בלעדיי (4); תגובה זו מעוררת את 'האחד' לבקש מאלישע שיתרצה 'וילך' עמם (5), ואלישע מתרצה ומסכים ללכת עמם (6); ולסיום מתוארת פעולתם המשותפת של אלישע ותלמידיו "וילך אִתָּם" (7).¹¹

9. הסיפורים הללו נמצאים בפרק ב' - סיפור חציית הירדן וחילושיהם של בני הנביאים אחר אליהו (פסוקים יג-יח), ובפרק ד' - שני נְסִי המזון (פסוקים לח-מ); במידת מה אף הסיפור על אלמנת בן הנביאים ונס אסוך השמן שבפרק ד (פסוקים, א-ז) שייך לכאן. על הקשרים בין כל סיפורים הללו לסיפורנו נעמוד בנספח לסדרת עיונים זו.

10. להבהרת המונח 'צמד הפכים מנחה' ולהדגמה שלו בסיפור המקראי הקדשנו את הנספח הראשון לסדרת העיונים 'אחזיה' בספרנו פרקי אליהו, עמ' 458-459.

11. יש לשים לב לכך שהשורש יש"ב אינו מופיע ביחס לאלישע, אף לא בהופעה השביעית של צמד ההפכים, שבה נאמר "וַיֵּלֶךְ אִתָּם", ולא 'ישב אתם'. דבר זה מחזק את דברינו בעיון זה, שאלישע נאות ללכת עם תלמידיו, אך לא לשבת ביניהם לאורך זמן.